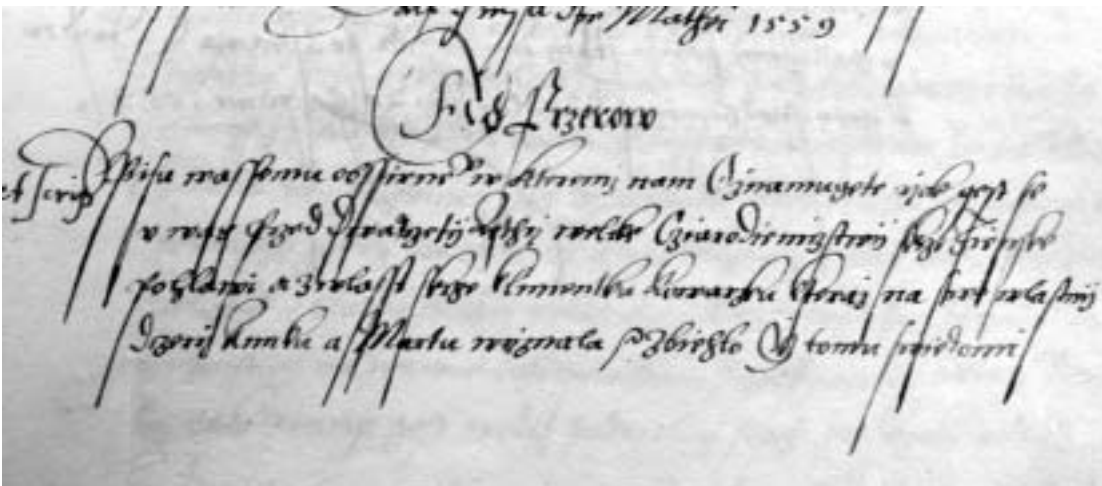

Jan Štěpán

Přerovské čarodějnice v 16. století

Víra v čarodějnice je naneštěstí stará takřka jako lidstvo samo. Mnoho nevysvětlitelných jevů, nemocí a nešťastných událostí, ke kterým v koloběhu života dochází, totiž hledalo v „dobrém světě“ svou příčinu. Zlo, které mělo být obsaženo v kouzlech, se v různých kulturách připisovalo různým činitelům, od spirituálních hybatelů k těm personifikovaným v osobách čarodějnic, a podstatně méně k černokněžníkům. Dnešní poněkud okřídlené rčení, že dobrý skutek musí být po zásluze potrestán, totiž v minulosti neodpovídalo chápání „dobrého světa“ a kauzality odměny za dobré skutky. Vysvětlit, jak je možné, že se dobrý člověk má špatně, či to, že zlý člověk je na tom za života lépe, bylo možné pouze zásahem zla, nebo rouháním. Z hlediska vlastní bezpečnosti tak bylo vždy dobré přisoudit neštěstí někomu jinému, než se rouhat a fakticky se tak stát špatným. Nešťastnou byla také jedna věta v bibli, která říká: „Čarodějnici nedáš živu býti.“ Odtud byl prostor pro to, čemu dnes říkáme „hony na čarodějnice“, v zásadě připraven.¹

Ukázka ze zápisu v olomoucké městské knize o čarodějnicích v Přerově

Není zde důvod rozebírat, který případ čarodějnictví byl první, zda v některém století docházelo k méně případům, ani která část Evropy, či naší země byla této víře více nakloněna. Každopádně zlomek dodnes dochovaných případů ukazuje, jak se v určitých oblastech hledaly příčiny zla personifikované do údajných čarodějnic a v jiných ne. Je jen jasné, že podle

¹ Kralická bible, Exodus 22:18.

übelthat bewisen/so wirdet doch der dem sy zügemessen ist darumb nit verun
leümdt noch anders gestrafft/ dann das er von der selben sachen/ es sey ain an
klag/ zeügnuß/ fürderung oder anders auß geschlossen vnd ver worffen/ es ma
ge auch der selb ex cipiens ob er solch übelthat nit beweißt/ von seiner rechtlichen
ex ception vnd eintred wegen nit gestrafft werden.

Způsoby mučení a poprav včetně upalování v 16. století

všeho alespoň v určitých oblastech vítězil rozum, a hranice, které měly být tím jediným, co čarodějníci spolehlivě zničí, plály jen někde.

Naneštěstí se k řadě případů dnes již nedostaneme, takže jejich skutečné množství a výsledek nám zůstane nejspíše navždy skryt. Z oblasti záhadologie se ale můžeme přenést na poněkud racionálnější půdu úvah a zamyslet se nad tím, co je na celé věci tak záhadného. Např. víra v ordál, který bezpečně určí, zda je žena čarodějnicí, nebo ne, je sice spolehlivě použitelný se stejným výsledkem i dnes, ale každý, kdo by si myslel, že je průkazný, jej může podstoupit a dopadne stejně. Víra v to, že svázaná žena vhozená do vody bude jakožto čarodějnice plavat, zatímco nevinná žena se utopí, protože ji čistota vody na rozdíl od čarodějnice přijme, je totiž aplikovatelná i na kteréhokoliv muže, snad s výjimkou Harryho Houdiniho. Podobně je tomu se sporem dodnes vedeným o účinek homeopatik, která pomohou řadě lidí, ale v čase „honu na čarodějnice“ se měnila v čarovné bylinky, které byly určeny ke škodě lidí, a řada z tzv. čarodějnic byly jen prosté bylinkářky. Inu účel vždy světil prostředky. Podobně tomu jistě také bylo v případě již známých případů čarodějnic v Přerově, kterých se tento příspěvek týká, a také zde platí, že máme jen omezené informace. Pocházejí jednak z pramenů bratrských knih a jednak z knihy naučení vydávaných olomouckou městskou radou městským či vesnickým soudům, které jí byly podřízeny.

Zatím nejstarší doložená zpráva o čarodějnicích v Přerově pochází z *Nekrologia jednoty bratrské* a vztahuje se k roku 1531.² Podle této zprávy zde tehdy čarodějnice mimo řadu dalších lidí otrávil také přerovského jáhna, kantora a lékaře Víta i s rodinou.³ Zdá se, že nějakou dobu poté byl v Přerově klid, ale ze zprávy v roce 1559, kterou vydalo olomoucké vrchní právo Přerovským, vyplývá, že opět došlo k nějakým nevysvětlitelným událostem.⁴ Přerovští, kteří si nevěděli s případem rady, zaslali do Olomouce rozsáhlý spis, ve kterém jim popsali události, k nimž mělo dojít asi před dvaceti lety, kdy měla jakási Klimentka Kovářka obvinít z čarodějnictví také své dvě dcery Annu a Martu.⁵ Tyto dcery byly pravděpodobně zproštěny viny, přinejmenším Marta, protože ji v roce 1559 nejspíše někdo narkl z čarodějnictví. Toto obvinění zřejmě bylo vážné, protože se dozvídáme, že na jeho základě mohla být Marta předána útrpnému právu a mučena.

Další zprávy k jejímu osudu sice nemáme, ale zdá se, že údajné čáry neustaly. Mezi červnem a červencem 1561 Přerovští opět žádali radu ve věci čarodějnic. U jakési pivovarnice Jankové totiž našli jako doličné předměty různé koření, vosky, suchou žábu a další předměty, které je utvrdily v tom, že se jedná o čarodějnic. Mimo Jankovou měla být dále útrpným právem vyslýchána Urbanková a na základě výsledku mělo být postupováno proti dalším osobám. Zdá se, že shledané výpovědi jen potvrdily kouzla a čáry, protože podle následující odpovědi byly obě tyto údajné čarodějnice hned druhý den popraveny, a to pro „ďábelské skutky“.

2 *Nekrologium Jednoty bratrské 1572*.

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set04031828.

3 HOSÁK, L. a kol.: *Dějiny města Přerova*. I. Přerov 1970, s. 174.

4 Tamtéž, s. 172–173. PRASEK, V.: *Organisace práv magdeburských*. Olomouc 1900, s. 141. Zde však není zmíněn list z folia 96v.

5 Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc (Fond M 1-1), kn. č. 197, inv. č. 2043 (Naučení a rozsudky vydaná městskou radou (Liber sententiarum) z let 1558–1567).

Opět se v radě Olomouckých uvádí, že se mají podobně zachovat také k ostatním, o kterých se ve výslechu píše, a výjimky činily pouze Kuna Wandělková a sestra popravené Jankové Dorota, které byly obě těhotné. U nich se s dalšími výslechy a případnou popravou mělo počkat až po porodu. Poté šly události poněkud pomaleji, ale přesto byly na základě těchto výslechů upáleny další čarodějnice. Dále byly totiž vyslýchány Bahnová, Hlavková, Waincová a Vojtková, ale zdá se, že jejich přičiněním byly nakonec obě těhotné ženy, Kuna Wandělková i sestra Jankové Dorota, a navíc Kateřina Waincová omilostněny. Když totiž tyto čtyři ženy stály na hranici, ještě před upálením odvolaly svoje výpovědi a zdá se, že tak bylo rozhodnuto ve prospěch zmíněných tří žen, které tedy neměly s čarami mít nic společného. Propuštěny z vězení však přesto mohly být až poté, co se za ně zaručili hodnověrní ručitelé. Je zde také zřejmá síla, kterou prokázaly ženy odsouzené na smrt na hranici, když dokázaly ochránit alespoň ty, které by stejný osud potkal o něco později.

Podle těchto zmínek se zdá, že v letech 1559–1561 došlo v Přerově na základě výslechů k upálení alespoň sedmi údajných čarodějnic a několik dalších žen bylo z čarodějnictví obviněno. Zda za jejich obviněním stála tehdy nevysvětlitelná úmrtí, která přinutila někoho hledat v minulosti, se již nedovíme. Každopádně případ, který se stal v roce 1531, zřejmě s tím mladším úzce souvisel a nejinak tomu bylo i s tím posledním. Strach, který nám neznámé události vyvolaly, však způsobil snahu hledat zlo mezi ženami, které mohly být jen kořenářkami. Nasvědčovala by tomu zmínka o nalezeném kořeni, které mohlo být paradoxně určeno k léčení. Zbytek zřejmě záležel jen na povaze výslechu. Městská rada totiž byla sama na vážkách, jak vlastně s údajnými čarodějnicemi naložit. Povaha případu je sice donutila nechat ženy mučit, přesto však odvolání na hranici znamenalo, že jejich víra v to, že se jednalo o čarodějnice, nebyla tak neotřesitelná. Jen těžko si lze totiž představit skutečnou muka, kterými kat donutil tyto ženy k přiznání i k falešnému obvinění dalších. Na druhou stranu tyto případy dokládají také opačnou stranu těchto výslechů. Podobnost s čarodějnicemi v jiných místech totiž není náhodná. Zatímco vyslýchané ženy znaly tzv. čarodějnice jen z vyprávění za pozdních večerů, vyslýchající si za tímto účelem obstarávali svědectví a doklady z jiných míst. Na rozdíl od údajných čarodějnic tak věděli, na co se mají ptát, co mají hledat, a s použitím vhodných mučících nástrojů se jim na předem formulované otázky nakonec vždy dostalo kladné odpovědi. Odpovědi údajných čarodějnic tak většinou jen reflektují otázky vyslýchajících a snahu podsunout vyslýchaným informace a slova, které do té doby často nikdy neslyšely.

Podobnost s připravenými procesy z 50. let 20. století zde skutečně není náhodná, a to ani v tom, že ženy posléze svá tvrzení odvolaly. Záleželo pak jen na míře „zdravého rozumu“ při hledání práva, kdy zde opět byly dvě možnosti. Buď ta přerovsko-olomoucká, kde alespoň některé z žen byly očištěny od vynuceného nařčení, nebo ta známější losinská, kde zvítězilo zlo v jiné podobě. Argumentem proti odvolání totiž v Losínách, ale kupř. také v Jeseníku, bylo to, že ďábel přece našeptává těmto ženám, co mají říkat, a odvolání bylo opět způsobeno jen jeho mocí nad ženami. Ještě zbývá dodat k těmto případům jednu drobnost. Z procesů proti čarodějnicím bývá často viněna římskokatolická církev, a odhlédneme-li od toho, že výslechy včet-

ně poprav provádělo právo světské, a to dokonce mocně podporované světským davem, v případě těchto přerovských čarodějnic šlo o církev bratrskou, která tehdy v Přerově působila. Víra v čarodějnice totiž nebyla postavena na víře v Boha konkrétního náboženství, ale ve zlo, které lidé působí sami sobě, přičemž vyvolání těchto „honů na čarodějnice“ bylo v důsledku mnohem větším zlem na nevinných ženách. Tak je to ale s „hony na čarodějnice“ naneštěstí dodnes.

Příloha

Nekrologium Jednoty bratrské 1572

Léta Páně 1531

Umřel Vít lékař přerovský v sobotu před svatým Matoušem, byl muž čistý, veliký, tlustý, kadeřavý. Kantor v zboru přerovském za mnoho let, byl jáhnem u bratří, potom se oženil, v lékařství se dal, dařilo se mu velmi. Potom v Přerově rozmohly se čarodějnice, kteréž mnohé lidi připravily o životy a mezi jinými i toho lékaře otrávil, nepomohlo ani privilegium a zemanství, kteréž mu byl daroval polský král. Rod jeho, synové a dcery, všichni zemřeli, žádného z jeho rodu nezůstalo živého.

Knihna naučení a rozsudků vydaných olomouckou městskou radou

Fol. 28r,v

Ad Přerov

Spisu vašemu obšírnému, v kterémž nám oznamujete, jak jest se u vás před dvaceti lety veliké čarodějnictví skrze ženské pohlaví, a zvlášť skrze Klimentku Kovářku, kteráž na své vlastní dcery Anku a Martu vyznala, se sběhlo, i tomu svědomí, kteréž se na dotčenou Martu vztahuje, jsme vyrozuměli, to všecko u sebe dobře povážíce, vám toto naučení na prosbu vaši dáváme, že z téhož spisu vašeho, též i z svědomí se toliko nachází, že k dotčené Martě právem útrpným přikročiti dáti můžete, aby se potom po vyznání jejím co slušné a spravedlivé v té věci jim státi mohlo. A to z práva.

Datum fiii die Mathei 1559 (20. 9. 1559)

Fol. 96v

Ad Přerov

Jakož nám oznamujete, že nějaké osoby pohlaví ženského, které v podezření jsou, že by čarodějnice býti měly, dokládajíc, že při Jankové pivovarnici rozličné koření, vosky, žába suchá etc. nalezeny jsou. Jakž pak to vše psaní vaše i svědomí, kteréž nám odsíláte, v sobě šířeji obsahuje a zavírá, nás v tom, jak byste se k těmž osobám zachovati měli, za naučení prosíc.

Na to za právo vyřikáme, že se z téhož spisu i svědomí tolik nachází, že k těmž osobám, totiž k Urbance a k Jankové právem útrpným přikročiti a vedle vyznání jich dále se k nám zachovati dáti podle práva můžete, a to z práva. Datum ve čtvrtek před sv. Janem Léta Páně 1561. (19. 6. 1561)

Fol. 96v-97r

Ad Přerov

Psaní vašemu, kteréž nám opět z strany těch čarodějnic, kteréž pro své dábelské skutky v pátek minulý vedle zasloužení svého konec vzaly, i též co jsou na trápení vyznají i smrti svú toho potvrdili, odsíláte, jsme vyrozu-

měli, a poněvadž dále za naučení, jak byste se k osobám v tom vyznání a spisu vašem oznámeným dále zachovati měli, prosíte. Na to za právo vyřikáme, že vedle spisu a vyznání Urbanky a Jankové k těm osobám předkem, které prve v podezření jsou, též právem útrpným přikročiti dáti můžete, než co se Kuny Wandělkové a Doroty Jankové, sestry, které těhotné vedle zprávy vaší jsou, dotýče, k těm vedle práva na ten čas přikročiti dáti vám nenáleží, než opatřice je vězením, jak na takové záležitosti, dostatečně po porodu jich v času náležitém budete se k nim věděti také jak zachovati. A to z práva. Datum v Olomouci v pondělí před svatým Janem Křtitelem Léta 1561. (23. 6. 1561)

Fol. 100v

Ad Přerov

Jakož nám opět píšete oznamujíc, že ste k Bahnovej, Hlavkovej, Waincovej a k Vojtkovej vedle zasloužení jich právem útrpným přikročiti dali, kteréž jsou na Kunu Wandialkovou, Kaču Waincovy dceru a Dorotu Jankovy sestru vyznaly a potom na hranici ležící odvolaly, nás v tom za naučení prosíc. Na to za právo vyřikáme, pokudž dotčené osoby za prvé v takových čarách podezřené nebyly a nejsou, že je z téhož vězení svého na dostatečné rukojmí dáti můžete a propustiti. A to z práva. Dat. v pátek před sv. Markétou 1561 (11. 7. 1561)